

Kuifje volgens Jan Baetens

LESS IS MORE

Francis Mus

Jan Baetens is als hoogleraar verbonden aan het instituut voor culturele studies van de K.U. Leuven. Hij publiceerde onder andere de intussen klassiek geworden Hergé écrivain (1987), waarin hij een doorgedreven tekstanalyse presenteert van de Kuifje-albums en op die manier hun onderlinge coherentie blootlegt. Recent werd een geactualiseerde versie ervan opgenomen in de box La petite bibliothèque du tintinologue (2006), die ook de Hergé-biografie van Benoît Peeters en Les métamorphoses de Tintin van Jean-Marie Apostolidès bevat. Hoewel hij zijn fascinatie voor Kuifje niet onder stoelen of banken steekt, slaagt Baetens er ook in om er een doordachte uitleg voor te geven...

Studenten beweren dat u in uw lessen de avonturen van Kuifje op dezelfde hoogte plaatst als iconen als Kant en Heidegger. Vanwaar die kwalificering? Wat is er zo bijzonder aan Kuifje?

Dit is natuurlijk bij wijze van boutade, of beter gezegd antiboutade. Ik verwijs natuurlijk naar Alain Finkielkraut die in zijn *La défaite de la pensée* een zware uitval doet naar alle 'postmodernen' die geen onderscheid meer (kunnen) maken tussen Shakespeare en Kuifje en op die manier de cultuur kapot maken. Mijn visie is natuurlijk anders: ik ga uit van de observatie dat het verschil tussen waardevol of niet, weinig te maken heeft met het genre of het medium waarin men zich uitdrukt. Men kan een slecht filosoof of dichter zijn, net als men een geniaal stripauteur kan zijn, en het is

voor mij evident dat Hergés werk een voorbeeld van dit laatste is. Mijn bewondering voor Kuifje heeft dus niets te maken met de eventuele filosofische diepgang van zijn avonturen (in die zin is het verkeerd hem met Heidegger te vergelijken), maar wel met het feit dat hij op zijn terrein even goed is als de beste filosoof op het zijne. En ik weiger om a priori te decreteren dat filosofie 'hoger' zou staan dan strips, althans binnen mijn eigen visie op die zaken. Ik voel me op dit punt zeer verwant met de filosoof Stanley Cavell, die steeds een lans gebroken heeft voor de studie van wat hij noemt 'the unsophisticated'. Zo men wil: het gewone, het eenvoudige, het schijnbaar evidente, maar waar men toch veel uit kan leren. En ik heb van Kuifje veel geleerd, weliswaar niet filosofisch, maar wel artistiek, meer

© Hergé/Moulinart 2007

bepaald op het vlak van de 'less is more'-aanpak. Het is heel moeilijk om met minder meer te doen, en dat is net wat Hergé volgens mij zo stimulerend heeft onderzocht. Wat hem voor mij zo bijzonder maakt is dat hij niet alleen in zijn tekeningen, maar ook in zijn verhalen het 'vet' heeft weggesneden, en een perfecte fusie tussen teken- en verhaalstijl heeft kunnen vinden. De eerste albums tonen dat evenwicht nog niet, en de latere verliezen dat opnieuw, maar op sommige momenten valt echt alles in de plooi en worden er albums gemaakt die men kan lezen *littéralement et dans tous les sens*.

De genialiteit van de Kuifjestrrips en van zijn maker wordt vaak bejubeld en uitgebreid aange- toond. Is er iets dat aan die aanwijsbare kwaliteiten ontsnapt en een soort (irrationele?) fasci- natie creëert? Kunt u die omschrijven?

Fascinatie is een wat verbrand begrip, omdat het in het geval van Kuifje zo 'gewoon' is. De stripcultuur is immers een fandomcultuur, en hierbinnen spelen criteria die niet altijd veel met het rationele te maken hebben. Mijn eigen fascinatie voor het werk van Hergé lijkt me integendeel – maar ik kan me natuurlijk vergissen – wel degelijk rationeel verklaarbaar. Net als alle andere 'grote' literatuur of cultuur, zijn de albums van Kuifje, althans sommige onder hen (een stuk of vier, vijf, laat ons zeggen) eindeloos te herlezen. Niet alleen voor het plezier, wat op zich al niet niks is, maar ook en vooral voor het feit dat ik weet dat ik bij elke lectuur wel iets nieuws ga ontdekken dat ik voordien niet had opgemerkt. Dit is ook wat me in de literatuur over Kuifje zo boeit: er worden nog heel regelmatig echt nieuwe interpretaties naar voren geschoven, die me dingen laten zien die ik tot dan toe niet had opgemerkt. En dan heb ik het (natuurlijk) niet over de symbolische interpretaties van dit of dat, maar van vormelijke of inhoudelijke verbanden tussen onderdelen van albums of tussen albums onderling. De door u geconsulteerde studenten zullen u graag bevestigen dat ik me absoluut niet bezig houd met de vraag of dat nu allemaal bedoeld en gewild is. Daarover gaat het niet. *On ne prête qu'aux riches*: het is maar omdat Hergé zo veel zorg aan zijn albums heeft besteed, dat wij als lezer zin hebben er dingen in te gaan zoeken die hij er misschien niet heeft ingelegd.

De Kuifjebibliotheek breidt almaar uit. Van populaire inleidingen tot wetenschappelijke analy- ses, van specifieke themastudies over psychoanalytische benaderingen tot alomvattende bio- grafieën of naslagwerken. Zijn er behalve die verschillende insteken ook fundamentele ver- schilpunten te onderscheiden in de manier waarop Kuifje benaderd wordt? Zijn er scholen in de tintinologie?

Grosso modo zijn er twee scholen, die ik enigszins veralgemeend de Kuifjeschool en de Hergé- school zou willen noemen. De tweede school interpreteert het werk in functie van het leven van de auteur. De eerste beperkt zich tot het oeuvre zelf, wat niet wil zeggen dat het oeuvre daarom van zijn tijd en zijn context wordt losgesneden. Persoonlijk heb ik weinig voeling met de biografische interpretatie (noch in dit geval, noch elders). Ik heb altijd gevonden dat het terugvallen op het leven van de auteur een zwaktebod is, en een gemakkelijk alibi om niet te moeten lezen wat er staat.

Meer anekdotisch, maar dit is echt voor de *petite histoire*, kan men ook een andere twee- deling hanteren. Aan de ene kant zijn er de onderzoekers die de zegen hebben van de erfgenamen van Hergé (de beruchte *Fondation Moulinsart*) en die dus, als het deze erf-

genamen belijft of uitkomt, de archieven mogen consulteren of (min of meer royaal) illustraties mogen opnemen. Aan de andere kant zijn er, wel, de anderen... Het is duidelijk dat er vanuit de *Fondation* grote inspanningen worden gedaan om de receptie en de perceptie van het werk te sturen, en dat vrouwe Justitia, het auteursrecht zoals dat nu bestaat, volledig aan hun kant staat. Ik heb zelf nooit direct contact gehad met de *Fondation*, maar dit en andere gevallen (Beckett, Barthes, Koltès en vele anderen hebben ook lastige erfgenamen) zouden ons toch moeten laten nadenken over bepaalde excessen van het auteursrecht. Wezen en weduwen van auteurs moeten niet van honger sterfen, maar de huidige situatie is in deze tijd van globale en realtimecommunicatie aan herziening toe.

Misschien nog opvallender – maar dat is iets heel anders – is het feit dat Hergé voor veel auteurs zo evident is, dat het blijkbaar niet in hen opkomt een andere striptekenaar te bestuderen. Er is een onevenwicht tussen de aandacht voor het werk van Hergé en dat van anderen, wat te betreuren valt (maar de geschiedenis herhaalt zich: wie vandaag met graphic novel bezig is, lijkt ook alleen maar te kunnen kiezen tussen Spiegelman en Ware).

Het Kuifjejaar en de niet aflatende interesse in Hergé en zijn geesteskind leiden tot veel nieuwe publicaties die ook vaak gericht zijn op commercieel succes. Is er daardoor sprake van een zekere "overinterpretatie" in de literatuur over Kuifje? Om maar één voorbeeld te geven: het gelijkstellen van Hergés leven en de Kuifjealbums, waardoor die laatste bijna als rebus worden gelezen...

Overinterpretatie is iets heel vreemds, maar wordt grotendeels verklaard door de fascinatie die van het werk uitgaat en door de eigen kwaliteiten van de Kuifjesalbums. Wat goed is, wat men blijft lezen, wat diepgang heeft, wat uitnodigt tot diverse vormen van interpreteren, gaat omzeggens automatisch leiden tot experimentele en gedurfdere vormen van interpretatie, waarvan sommige inderdaad discutabel zijn. Onder dit laatste bedoel ik niet ver gezocht of buitenissig of iets in die zin, maar doordrammerig en unidimensioneel. Een biografische lectuur is bijvoorbeeld niet overinterpreterend op zich, maar wanneer alles van Kuifje alleen maar tegen de lamp van het leven van Hergé wordt gehouden, komt men tot een vorm van lezen die ik overinterpretatie zou noemen, niet omdat men overdrijft op zich, maar omdat men één specifieke leessleutel tot in het oneindige blijft gebruiken en onvoldoende ruimte laat voor andere interpretaties. Overigens lezen we nooit alleen, we worden gecontroleerd door de community waarin we ons bevinden, en in die zin is het gevaar op overinterpretatie veel groter in kleine, besloten fan-communities dan in de community van het grote publiek waarin zich de meeste discussies over Kuifje en Hergé afspelen. Ik denk dus dat het met die overinterpretatie best meevalt, zelfs als is het grote publiek wat té mee gaand als het gaat over biografische en psychoanalytische aspecten, die ik zelf de minst interessante vind.

In uw boek *Hergé écrivain* worden de klassieke mijlpalen *De blauwe lotus* en *Kuifje in Tibet* niet op de voorgrond geplaatst. Concentreert de kritiek zich op de verkeerde albums? Of zijn die albums, vanuit uw perspectief, minder interessant?

Een heel leuke vraag, die me tot nu toe nog nooit was voorgelegd. In het geval van *De blauwe lotus* moet de relatieve achterstelling van dit album zeker toeval zijn, want het album scoort

hoog in de analyses van auteurs die ik zeer bewonder (ik denk dan niet alleen aan Benoit Peeters, die me *Kuifje* heeft leren lezen, of aan Pierre Fresnault-Deruelle, die naar aanleiding van de grote Beaubourg-tentoonstelling een schitterend boek over dit album heeft gepubliceerd). Voor *Kuifje in Tibet* ben ik minder affirmatief. Het is zeker niet mijn favoriete album, omdat ik er de tekenstijl al wat te gelikt vind (en te overgedetailleerd). Ook het verhaal kan me weinig boeien, maar zoals gezegd is dat niet los te koppelen van de tekenstijl. Hergé wil hier volgens mij té veel tonen en té veel zeggen, en dat belemmert zowel mijn leesplezier als de zin om me in dit album echt in te graven. Maar misschien draai ik hier wat rond de pot. Een van de meest spannende momenten tijdens het leesproces is wanneer men denkt op het spoor te komen van allerlei dimensies en relaties die op het eerste gezicht niet in het oog springen. Bij Hergé zijn er veel mechanismen die zo een beetje net onder de oppervlakte van het verhaal werkzaam zijn, en dus heel dankbaar voor de lezer, omdat die in zekere zin beloond wordt voor zijn aandacht en scherpzinnigheid. Zeker in het geval van *Kuifje in Tibet* heb ik dat aha-gevoel relatief weinig gehad, en bij gebrek aan dit type stimulans heb ik dan ook relatief weinig aandacht besteed aan dit album. Bij het schrijven van *Hergé écrivain* zat ik toch voornamelijk met *Het geheim van de Eenhoorn* in mijn hoofd, waar ik dus graag het verzameld werk van Hegel voor opgeef...

Iedere invalshoek om de *Kuifje*-albums te benaderen komt uit op een (licht) verschillende periodisering van de *Kuifjereeks*. Zo was er bijvoorbeeld in de tentoonstelling *Kuifje aan zee* sprake van een heuse 'maritieme cyclus'... Kan u, vanuit uw invalshoek, een eigen periodisering onderscheiden?

Persoonlijk onderscheid ik drie periodes, die niet thematisch maar technisch-visueel van elkaar verschillen (maar nogmaals: bij Hergé vormt alles een geheel, en verwijst alles naar alles). Een eerste periode, afgesloten met *De blauwe lotus*, waarin Hergé de klare lijn (uit)vindt. Een tweede periode, met absolute meesterwerken als *Het geheim van de Eenhoorn* of *De zaak Zonnebloem*, waar de klare lijn echt 100% functioneert. En een derde periode, waarin het tekenwerk wordt overgenomen door de Studio's Hergé en er een jammerlijke neiging naar een zeker fotografisch naturalisme komt (afhankelijk van de bron zal dan dit of dat album als 'begin van het einde' worden gezien: voor mij zit *De juwelen van Bianca Castafiore*, voor velen hét meesterwerk van Hergé, al in die neerwaartse spiraal. Voor een deel is dit onderscheid wel 'onleesbaar' gemaakt door het feit dat de albums in de loop der jaren zijn hertekend, voornamelijk op het moment dat besloten werd in kleur te gaan binnen een formaat van 62 pagina's: de versie die we nu kopen is reeds een herinterpretatie van het origineel, en niet alle herwerkingen zijn heel gelukkig geweest. Anderzijds is het wel zo dat de stroomlijning van de oude albums in het nieuwe formaat en in de nieuwe stijl de interne cohesie van het geheel van de 22 albums nog heeft vergroot (mutatis mutandis een beetje à la Balzac, die ook maar na verloop van tijd op het idee kwam een aantal bestaande werken in een cyclus te integreren). Het is overigens wel verbluffend te constateren dat Hergés vroege werk, dat toch dateert uit een periode dat de strip nog voornamelijk als feuilleton en niet als boek functioneerde, zich probleemloos in het totale oeuvre heeft laten inschrijven. Dat wijst op het feit dat Hergé zich zeer goed bewust was van het feit dat hij echt iets heel nieuws en heel eigens aan het doen was. Het onderscheid in periodes is ook om die reden zeer relatief, want de basiseenheid is echt het totale oeuvre, met daarbinnen een aantal verschuivingen waarvan de analyse de fans nog eeuwen zoet kan houden, maar die men verder zonder bepaalde volgorde kan lezen.

Een onvermijdelijke clichévraag, maar *noblesse oblige*: wat is uw favoriete Kuifje-album en waarom?

Het antwoord op deze vraag is niet anders dan wat ik zou verdedigen binnen andere genres of media. Kwaliteit wordt bepaald door de mate waarin men iets met plezier kan herlezen en er steeds nieuwe dingen in kan terugvinden. Vanuit dat standpunt bekeken blijf ik *Het geheim van de Eenhoorn* het beste album vinden, tenminste de eerste helft ervan. De heel ingenieuze manier waarop het verhaal wordt opgebouwd, het hergebruik van alle mogelijke clichés uit de avonturenroman, de hypergestyleerde tekenstijl (helaas wat afgezwakt bij de hertekening), het idee – zo belangrijk binnen populaire genres, die altijd iets escapistisch hebben – dat het avontuur *au coin de la rue* is, de grapjes waar ik mee kan blijven (glim)lachen, de mooie taal (met een ongelofelijk gevoel voor de juistheid van de dialogen, die allesbehalve echt zijn maar wel echt klinken) en vooral de hommage die Hergé brengt aan de kracht van de fictie (alles begint en eindigt tenslotte met een gevonden manuscript dat de personages niet alleen doet wegdromen, maar ook tot actie aanspoort), dat alles blijft op mij een grote charme uitoefenen. Elke lezer heeft – gelukkig maar – zijn eigen ideale bibliotheek, en ik zeg niet dat ik *Het geheim* liever lees dan andere van mijn favoriete strips, maar dit is een album dat ik na al die jaren nog altijd regelmatig herlees (net als bijvoorbeeld mijn favoriete Tardi, *Brouillard au pont de Tolbiac*, om het te houden bij iets wat min of meer in dezelfde sfeer zit).

Als afsluiter wilt u zich misschien even op glad ijs begeven... Uw analyses in *Hergé écrivain* grenzen vaak aan het verbluffende. Zo toont u bijvoorbeeld niet zelden aan dat het begin van de albums al hun einde voorafspiegelen of er een tipje van de sluier van oplichten – ik denk

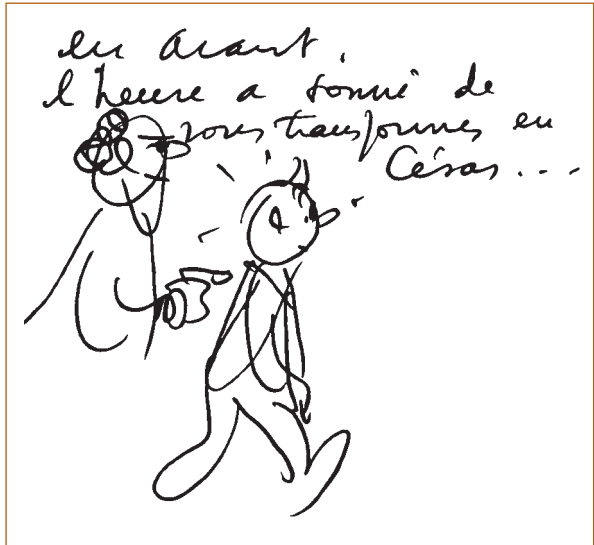
© Hergé/Moulinsart 2007

aan de analyse van de opener van *Cokes in voorraad*. Durft u zich aan zo'n kleine micro-analyse wagen van het onvoltooide *Kuifje en de alfakunst*, met als ultieme vraag: zal Kuifje sterven of niet?

Eerlijk gezegd durf ik dat niet, en in feite kan dat ook niet. *De alfakunst* is tenslotte een onafgewerkt album, en dat heeft misschien zijn redenen. Ik denk niet dat het boek een soort testament is, dat de dood van de auteur bruusk heeft onderbroken – een beetje zoals we nu *La Chambre claire* van Barthes of *53 jours* van Perec lezen. Het werk van Hergé was toen al lang af (volgens mij heeft hij na *De juwelen van Bianca Castafiore* enkel nog tegen zijn zin gewerkt en gepubliceerd) en het is dan ook niet

heel eerlijk om op dit 'halve' album hetzelfde type lectuur los te laten als op de grote werken van Hergé. Kuifje was al vele jaren 'dood' toen Hergé aan *De alfakunst* begon, en de vraag lijkt me minder of Kuifje nu gaat sterven of niet, dan wel of hij in het album in kwestie nog even tot leven zou gaan komen. Het antwoord lijkt me negatief, en ik denk niet dat het nog voor iemand moest.

Het probleem van Kuifje als cultuuricoon is dat het personage in zekere zin niet meer kan functioneren binnen zijn natuurlijke biotoop, dat van de populaire cultuur, waar alles aan permanente verandering blootgesteld is. Kuifje is een personage uit één stuk, voor eeuwig en altijd vastgelegd in een soort *ne varietur*-editie en angstvallig bewaakt door de erfgenamen. Andere populaire figuren springen van het ene medium naar het andere en veranderen in de loop der jaren. Voor Kuifje is dat niet het geval (de films en tekenfilms zijn mislukkingen, en al de rest is steriele merchandising). Misschien verandert dit met de Spielberg-verfilmingen, maar ik ben op dit punt toch wat sceptisch...

© Hergé/Moulinsart 2007